

Naturalistic Analysis and Criticism of the Concept of Darwin's Type Design in Opposition to the Order Argument Based on Molla Sadra's Essential Movement

Mahsa Shamsodini *

PhD student in Philosophy and Theology,
University of Tabriz, Tabriz, Iran

Ghorbanali Karimzadeh
Garamaleki

Associate Professor of Philosophy and Islamic
Theology, University of Tabriz, Tabriz, Iran

Saeid Alizadeh

Assistant Professor of Philosophy and
Theology, University of Tabriz, Tabriz, Iran

Extended Abstract

1. Introduction

The hypothesis of the evolution of species is one of the fundamental theories in biology that has widely influenced our understanding of biodiversity and natural processes. According to this hypothesis, species began as simple (single-celled) organisms that multiplied over a very long period of time due to natural (not metaphysical) factors such as biological, genetic, environmental, etc., factors and transformed into more complex species. This hypothesis has faced numerous philosophical and theological challenges, especially in relation to concepts such as purpose, order, and divine providence. In fact, the hypothesis of evolution has removed any meaning, purpose, and wisdom that might exist in nature and has severed the relationship between living organisms and transcendental concepts or exemplary truths. In other words, it has weakened the arguments for the argument of order and the denial of divine harmony and prior plan in the creation of man and the world, and has justified it with natural factors such as environment, heredity, and the struggle for survival. This issue became particularly prominent in the modern era with the emergence of classical physics, where the principle of teleology, which had played a fundamental

* Corresponding Author: mahsashamsodini@yahoo.com

How to Cite: Shamsodini, M., Karimzadeh Garamaleki, Gh., Alizadeh, S. (2025). Naturalistic Analysis and Criticism of the Concept of Darwin's Type Design in Opposition to the Order Argument Based on Molla Sadra's Essential Movement, *Hekmat va Falsafeh*, 21(82), 147-170. doi: 10.22054/wph.2025.81381.2260

role in Aristotelian philosophy and many religious traditions, gradually gave way to mechanical and scientific explanations and interpretations in which the end and purpose of natural equations were removed. This view then expanded to the field of biology. (In fact, this hypothesis is in conflict with religious teachings and is subject to criticism, which we will discuss later.) In his philosophical system called "Transcendental Wisdom", using the rational and narrative method, discovery and intuition, Mullasadra built his philosophical foundations and justified philosophical and theological issues based on them. One of its important pillars is the originality of existence, based on which, what fills the external context are non-essential matters and are not of the type of essences, and the concept of existence can be applied to any reality, so every essence is an example of existence. Another foundation of transcendental wisdom is the intense movement of substance, which is based on doubt in existence. Based on this, an object is in intense movement from the moment it is moved until it becomes a complete object, and at each moment, something disappears and a new thing, other than it, but more perfect than it, exists and occurs in its place. It is possible that, of course, these two things are interconnected. Another foundation of the transcendental wisdom of Mulla Sadra is the essential movement, based on which Sadra al-Mutalahin argued that nothing in the universe is absolutely fixed and stationary, and he removed the concept of stillness from the universe and believed in absolute dynamism in the universe, and explained this idea with the concept of essential movement. As a result, based on the above-mentioned material, the necessity of addressing the foundations of ontology from the perspective of Mulla Sadra and Darwin is evident. Despite the extensive research that has been conducted in the field of evolution and its challenges, there are gaps that are significant and must be examined, and this is the examination of the challenges of the hypothesis of evolution from the perspective of Islamic philosophers and theologians, and especially transcendental wisdom. To achieve this goal, first, the hypothesis of evolution and one of its challenges, namely the denial of finality and order and planning in the world, will be examined, and then we will examine the philosophical and theological foundations of the hypothesis of evolution from the perspective of Mulla Sadra's transcendental wisdom. Given the profound influence of Darwinism on scientific and religious thought, analyzing these challenges and contradictions can help us better understand the relationship between science and religion. In this regard, by reviewing prominent works that have criticized and examined this theory, we will seek to clarify the strengths and weaknesses of this perspective and will address Mulla Sadra's fundamental role in responding to the challenge raised. The innovative aspect of this research is that Mulla Sadra, based on the foundations of his ontology, such as the originality of existence and

substantial motion and substantial intensive motion, etc., responds to one of the challenges of the evolutionary hypothesis, namely the challenge of finality and wisdom and planning in the universe, and proves that the need for God and the pure reliance of the material world on a driving force - that is, a being that both brings beings from the root and moves them forward - are naturally and obviously felt in the shadow of substantial motion, and the entire existential world needs it. This is while Darwin's hypothesis denies the existence of this driving force. There is no separate and independent book on this issue, and no research has been conducted, and the purpose of the present study is to examine and present a clear picture of this issue.

Research Question(s)

2. Literature Review

There is no independent book or writing on the subject of "Analysis and Criticism of the Naturalistic Approach to Darwin's Theory of Evolution of Species in Contrast with the Argument of Order Based on the Ontological Foundations of Mulla Sadra's Transcendental Wisdom", but the materials that are close to the subject are:

Frank Bahmani's treatise, entitled "Review and Foundations and Theological Consequences of Darwinian Anthropology and Its Criticism Based on Sadra's Wisdom"

Ian Barbour's Science and Religion Book

Faramarz Qaramalki's Position on Science and Religion.

Abdol-Hossein Khosrow Panah's New Theology with an Islamic Approach Book

Martyr Motahari's Collection of Works

Jafar Sobhani's Darwinism or the Evolution of Species Book

3. Methodology

The method of collecting information and data is the use of written documents, and the data processing method is a descriptive-analytical method using library resources.

4. Results.

The world is orderly and purposeful.

5. Conclusion

Examining the issue of the evolution of species from Darwin's perspective, as well as one of the theological challenges to the theory of evolution, and examining the challenges to the theory of the

evolution of species based on the anthropological foundations of transcendental wisdom, and helping this research to better understand the theory of evolution and resolve the differences that have caused some people to turn away from religion.

Keywords: Darwin, Hypothesis of Evolution, Mollasadra, Transcendental Wisdom, Proof of Order.

تحلیل و نقد رویکرد طبیعت‌گرایانه فرضیه تکامل انواع داروین در تقابل با برهان نظم بر اساس مبانی هستی‌شناسی حکمت متعالیه ملاصدرا

دانشجوی دکتری فلسفه و کلام تبریز، تبریز، ایران

مهسا شمس‌الدینی *

دانشیار فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

قربانعلی کریم‌زاده

استادیار فلسفه و کلام دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

سعید علیزاده

چکیده

فرضیه تکامل اگرچه در حوزه علوم طبیعی شکل گرفت، اما بر سایر موضوعات علمی مانند الهیات تأثیر گذاشت. تحقیق حاضر پس از ارائه اجمالی از فرضیه داروین، با روش توصیفی و تحلیلی و انتقادی به بررسی چالش فرضیه تکامل، یعنی نفی غایت‌مندی در عالم طبیعت و تشکیک در تقریرهای برهان نظم پرداخته و مدعی است که بر اساس مبانی حکمت متعالیه مانند حرکت جوهری و حرکت اشتدادی جوهری می‌توان به این چالش پاسخ داد. ملاصدرا با اثبات نیازمندی جهان در وجودش به خالق، نشان می‌دهد که ذات موجودات در حال تغییر دائمی بوده و به‌سوی کمال مطلق در حرکت‌اند؛ بنابراین نظم پدیده‌ها را معلول علت فاعلی و غایی آن‌ها می‌داند. در نتیجه، موجودات علاوه بر این که مخلوق خداوند هستند، هر لحظه نیازمند آن ذات متعال می‌باشند و تمام امور هستی همه به قدرت الهی انجام می‌پذیرد و خداوند غایت همه موجودات است.

کلیدواژه‌ها: داروین، فرضیه تکامل، ملاصدرا، حکمت متعالیه، برهان نظم.

مقدمه

فرضیه تکامل انواع یکی از نظریه‌های بنیادین در زیست‌شناسی است که به‌طور گسترده‌ای بر درک ما از تنوع زیستی و فرایندهای طبیعی تأثیر گذاشته است. بر طبق این فرضیه، انواع موجودات در آغاز به‌صورت ساده (موجود تک‌سلولی) بوده که در اثر عوامل طبیعی (نه متافیزیکی) مانند عوامل زیستی، ژنتیکی، محیطی و... در یک فرایند بسیار طولانی تکثیر پیدا کرده و به انواع پیچیده‌تری تبدیل شده‌اند. این فرضیه با چالش‌های فلسفی و کلامی متعددی روبه‌رو شده است، به‌ویژه در ارتباط با مفاهیمی چون غایت، نظم و تدبیر الهی. (سبحانی، ۱۳۸۲: ۲۰۴) در حقیقت فرضیه تکامل هرگونه معنا و غایت و حکمتی را که ممکن بود در طبیعت وجود داشته باشد را از آن زدوده و رابطه میان موجودات زنده و مفاهیم متعالی یا حقایق مثالی را قطع کرده است و یا به عبارتی باعث تضعیف استدلال‌های برهان نظم و نفی هماهنگی و تدبیر پیشین الهی در آفرینش انسان و جهان شده و به توجیهان با عوامل طبیعی مانند محیط و وراثت و تنازع بقا پرداخته است. این مسئله به‌ویژه در دوران مدرن و با ظهور علم فیزیک کلاسیک بیشتر مطرح شد، جایی که اصل غایت‌شناسی که در فلسفه ارسطویی و بسیاری از سنت‌های دینی نقش اساسی داشت، به تدریج جای خود را به تبیین‌ها و تفسیرهای مکانیکی و علمی داد که در آن‌ها غایت و هدف از معادلات طبیعی حذف شده بود. این نگرش سپس به حوزه‌ی زیست‌شناسی گسترش یافت. (نصر، ۱۳۸۶: ۱۹۴) در حقیقت این فرضیه با تعالیم دینی در تضاد و قابل نقد است که در ادامه به آن خواهیم پرداخت.

ملاصدرا در نظام فلسفی خود به نام «حکمت متعالیه» با استفاده از روش عقلی و نقلی و کشف و شهود، مبانی فلسفی خود را بنا نمود و مسائل فلسفی و کلامی را بر اساس آن‌ها توجیه کرد. از ارکان مهم آن می‌توان به اصالت وجود اشاره کرد که بر مبنایان، آنچه متن خارج را پر کرده امور غیر ماهوی‌اند و از سنخ ماهیات نیستند و مفهوم وجود بر هر واقعیتی به حمل هو هو قابل حمل است، پس هر ماهیتی مصداق وجود است و از دیگر مبانی حکمت متعالیه می‌توان به حرکت جوهری اشتدادی که مبتنی بر تشکیک در وجود است،

اشاره کرد. بر مبنایان، یکشی از هنگام تکون تا تبدیل شدنش به یکشی کامل در حال حرکت اشتدادی است و در هر آنی، امری معدوم می‌شود و امر جدیدی غیر از آن، اما کامل‌تر از آن، به جایان موجود و حادث می‌شود که البته این دو امر به هم پیوسته‌اند. یکی دیگر از مبانی حکمت متعالیه، حرکت جوهری ملاصدرا است که بر مبنایان صدرالمتالهین استدلال کرد که هیچ چیز در عالم به طور مطلق ثابت و ساکن نیست و بساط سکون را از عالم برجید و قائل به پویایی مطلق در عالم شد و این ایده را با مفهوم حرکت جوهری تبیین کرد. در نتیجه بر اساس مطالب بیان شده، ضرورت پرداختن به مبانی هستی‌شناسی از دیدگاه ملاصدرا و داروین، آشکار می‌شود. با وجود تحقیقات فراوانی که در زمینه تکامل و چالش‌های آن انجام شده، اما خلأهایی وجود دارد که این خلأها قابل توجه است و باید مورد بررسی قرار گیرند و آن بررسی چالش‌های فرضیه تکامل از دیدگاه فلاسفه و متکلمین اسلامی و به خصوص حکمت متعالیه است و برای رسیدن به این هدف ابتدا فرضیه تکامل و یکی از چالش‌های آن، یعنی انکار غایت‌مندی و نظم و تدبیر در جهان بررسی می‌شود و سپس به بررسی مبانی فلسفی و کلامی فرضیه تکامل از منظر حکمت متعالیه ملاصدرا خواهیم پرداخت. با توجه به تأثیر عمیق داروینیسم بر تفکر علمی و دینی، تحلیل این چالش‌ها و تضادها می‌تواند به درک بهتر از رابطه علم و دین کمک کند. در این راستا، با مرور آثار برجسته‌ای که به نقد و بررسی این نظریه پرداخته‌اند، به دنبال روشن سازی نقاط قوت و ضعف این دیدگاه خواهیم بود و به نقش اساسی ملاصدرا در پاسخ به چالش مطرح شده خواهیم پرداخت. وجه نوآوری این پژوهش در این است که ملاصدرا بر اساس مبانی هستی‌شناسی‌اش مانند اصالت وجود و حرکت جوهری و حرکت اشتدادی جوهری و ...، به یکی از چالش‌های فرضیه تکامل، یعنی چالش در غایت‌مندی و حکمت و تدبیر در عالم را پاسخ می‌دهد و ثابت می‌کند که نیاز به خدا و اتکای محض جهان مادی به یک محرک مقوم - یعنی موجودی که موجودات را هم از ریشه برویاند و هم به پیش براند - در سایه حرکت جوهری به طور طبیعی و بدیهی احساس می‌شود و جهان وجودی سراسر نیاز دارد. این در حالی است که فرضیه داروین وجود این محرک مقوم را انکار

می‌کند. پیرامون این مسئله کتابی جداگانه و مستقل وجود ندارد و پژوهشی صورت نگرفته و هدف تحقیق حاضر بررسی و ارائه روشنی از این موضوع است.

پیشینه

در زمینه بررسی و نقد چالش‌های فرضیه تکامل از دیدگاه حکمت متعالیه، کتابی جداگانه و مستقل وجود ندارد، اما مطالبی که نزدیک به موضوع باشد عبارت است از: رساله فرانک بهمنی، تحت عنوان بررسی و مبانی و پیامدهای کلامی انسان‌شناسی داروینی و نقد آن بر اساس حکمت صدرایی که در آن تمامی پیامدهای فرضیه تکامل را از دیدگاه حکمت متعالیه بررسی می‌کند و همچنین کتاب علم و دین / یان باربور که پس از توضیح کامل نظر داروین به تبیین پیامدهای آن می‌پردازند. دکتر فرامرز قراملکی در کتاب موضع علم و دین در خلقت انسان، در تحلیل خود از مسئله خلقت انسان و فرضیه تکامل داروین به بیان ناسازگاری‌های نظریه داروین با اندیشه دینی، روش‌های مختلفی را در حل تعارض بیان نموده است. همچنین دکتر عبدالحسین خسرو پناه نیز در کتاب کلام جدید با رویکرد اسلامی به این بحث پرداخته است. او ابتدا پیشینه‌ای از نظریه تکامل ارائه می‌دهد، سپس مکاتب این نظریه مانند مکتب لامارکیسم و داروینیسم و... را بررسی کرده و در نهایت به پیامدهای آراء آنها پرداخته و پاسخ مناسبی را به آنها داده است. دکتر ابراهیم کلانتری نیز در رساله‌اش تحت عنوان نظریه تکامل و بررسی پیامدهای کلامی آن که از دو بخش تشکیل شده و در بخش اول به بررسی نظریه تکامل بر اساس اصول تنازع بقا و بقای اصلح و وراثت و تغییرات اکتسابی و همچنین به نقد نظراتی که تا زمان حاضر درباره تکامل موجودات مطرح شده، پرداخته و در بخش دوم پیامدهای کلامی آن را بررسی کرده و مشخص کرده که بین نظریه تکامل و برهان نظم تضادی وجود ندارد. همچنین در رساله هدیه امید زمانی تحت عنوان مقایسه نظریه حرکت جوهری و نظریه تکامل، نویسنده ابتدا نظریه حرکت جوهری و سپس نظریه تکامل را بررسی می‌کند و در نهایت این دو را باهم مقایسه می‌کند. شهید مطهری در مجموعه آثارش به‌طور گسترده به بررسی فرضیه تکامل و رابطه آن با مسائل کلامی و نظم و غایت‌مداری پرداخته است و با رد هرگونه تضاد بنیادی

میان اصل خلقت و فرضیه تکامل بر امکان هم‌زیستی این دو تأکید دارد و معتقد است که فرضیه‌های علمی از جمله فرضیه تکامل دائماً در تغییر و تحول هستند و نباید فرضیه‌های علمی را به عنوان حقایق قطعی و نهایی پذیرفت، بلکه باید با دید انتقادی به آن‌ها نگریست و این فرضیه‌ها به هیچ وجه منکر وجود خدا و نظم و غایت داریان نیستند. آیت ا... جعفر سبحانی نیز در کتابی تحت عنوان *داروین‌یسم یا تکامل انواع* که از دو بخش تشکیل شده که در بخش نخست به مسئله داروین‌یسم در گذشته می‌پردازد و در بخش دوم تحت عنوان داروین‌یسم در عصر حاضر، مسائل داروین‌یسم جدید را بررسی می‌نماید. نویسنده در این کتاب، اصول چهارگانه نظریه داروین، مکتب‌های تکامل انواع و فرضیه‌های مربوط به گیاهان و جانوران و انسان را به طور فشرده مورد بررسی قرار می‌دهد. به علاوه این که ایشان در بخش دوم از جلد اول کتاب مدخلی بر مباحث جدید کلامی نیز به بررسی فرضیه داروین و چالش‌های آن پرداخته است.

بررسی برهان نظم

نظم عبارت است از هماهنگی میان اجزای یک مجموعه که به واسطه آن، هدف مشخصی تحقق می‌یابد و باید شرایط معینی از جهت کمیت و کیفیت ارتباط اجزا رعایت شود و عدم وجود یکی منجر به شکست مجموعه در دستیابی به هدف مورد نظر است. در این صورت است که مجموعه می‌تواند باقی بماند و اثر مطلوبی داشته باشد. (سبحانی، ۱۳۹۷: ۲۷) (شاکرین، ۱۴۰۱: ۱۴). اساس برهان نظم را دو مقدمه تشکیل می‌دهد: یکی حسی و دیگری عقلی. بخش حسی در اختیار همگان است و بیانگر وجود نظمی که بر پدیده‌های طبیعی حاکم است، خواه آنچه با حس ظاهری قابل مشاهده است و یا آنچه به کمک ابزار و شیوه‌های علم تجربی رؤیت می‌شود. بخشی عقلی این برهان به این صورت است که ارتباط منطقی نظم با دخالت فردی حکیم است. عقل بعد از ملاحظه نظم موجود و ارکان آن مانند محاسبه و اندازه‌گیری و توازن و انسجام، به سادگی حکم می‌کند که عالمی با این خصوصیات جز از فاعل قادر آگاه و دارای اراده و قصد صادر نمی‌شود و تحقیقان از روی تصادف، محال است. (سبحانی، ۱۳۹۷: ۲۷).

در حقیقت برهان نظم که اساسان مبتنی بر علیت است، یکی از براهین عمده برای اثبات خداوند است که در آن بر اساس نظم در عالم به وجود خداوند که اجراکننده این نظم است، می‌رسند. معمولاً چنین گفته می‌شود که نظم و سازمان اشیا دلیل بر این است که نیرویی نظم‌دهنده در کار است. (مطهری، ۱۳۸۰ ج ۱۳: ۵۳۷) یا به عبارتی می‌توان برهان نظم را این چنین بیان کرد که، تشکیلات و نظامات جهان بیانگر نظمی هدفمند است و احتمال این که این نظم بر اساس تصادف باشد، بی‌نهایت کم و پذیرشان مخالف عقل سلیم است؛ بنابراین معلول خالقی دانا و حکیم است. مشخصه عمده نظم هدفمند این است که محاسبه و اندازه‌گیری دقیقی در سراسر جهان حکم فرماست که نشان‌دهنده‌ی علم و شعور و قدرت علت این عالم است (زارعیان، الهیات تطبیقی بهار ۸۹: ۶۶) این برهان روایت‌های مختلفی دارد که یکی از آن‌ها روایت ساعت و ساعت‌ساز است که ویلیام پیلی آن را مطرح کرده که بر اساس آن اگر کسی در جزیره برهوتی یک ساعت پیدا کند حق دارد چنین بیندیشد که موجودی هوشمند آن را ساخته است. (خسروپناه، ۱۳۹۶: ص ۷) به‌طور کلی می‌توان گفت که این برهان در مباحث فلسفی و الهیاتی مورد توجه قرار گرفته و نقطه شروعی برای بحث‌های عمیق‌تر درباره وجود و ماهیت خداوند و جهان بوده است.

بررسی فرضیه تکامل انواع

فرضیه تکامل مبتنی بر پیش‌فرض‌هایی است که عبارت‌اند از: اصل علیت - اصل حرکت - اصل تبدیل تغییرات کمی و کیفی - اصل بقای ماده و انرژی - اصل اضمحلال و اصل نفی در نفی (داروین، ۱۳۸۰: ۷) چارلز داروین قدرتمندترین نظریه‌پرداز ایده تکامل است. داروین این ایده را با نگاهی مخصوص به تحول حیات ارگانیسم بیان کرده و گزارش را در مورد چگونگی تکامل انواع موجودات زنده از اجداد نخستین ارائه کرده است. داروین با مطالعه کتاب مالتوس به نام رساله‌ای در باب جمعیت، راز تغییر جانداران را در حالت طبیعی به دست آورد. (داروین، ۲۰۱۴: ۱۵) بر مبنای نظر او، تکامل عبارت است از تغییر تدریجی موجودات به جهت سازگاری و انطباق بیشتر با محیط. داروین این فرضیه را در پرتو اصولی مانند قابلیت تغییرپذیری، تنازع بقا، انتخاب طبیعی، وراثت و انتخاب اصلح، مطرح می‌کند.

تحلیل و نقد رویکرد طبیعت‌گرایانه فرضیه تکامل انواع داروین در...؛ شمس‌الدینی و همکاران | ۱۵۷

(ایان باربور، ۱۳۶۲: ۱۴۳) (سبحانی، ۱۳۸۶: ۵) (سبحانی، ۱۳۸۲: ۲۰۷) داروین معتقد بود که تحول و تکامل، نتیجه تغییرات اتفاقی و خودبه‌خود است که به کلی مستقل از یکدیگر رخ می‌دهند، به‌طوری که نتیجه نهایی اتفاقی و ناسنجیده است، اما درعین حال او همچنین به وجود الگوها و نظم در طبیعت و در فرایند تکامل اعتقاد داشت. (ایان باربور، ۱۳۶۲: ۱۱۲) که البته این فرضیه قابل قبول نیست و مورد نقد قرار می‌گیرد.

تقابل رویکرد طبیعت‌گرایانه فرضیه تکامل انواع با برهان نظم

نظریه زیست‌شناختی تکامل انواع، یکی از مهم‌ترین نظریاتی که توسط داروین مطرح شده است. داروین معتقد بود که انسان‌ها از نیاکان مشترکی با سایر پستانداران و موجودات زنده به وجود آمده‌اند. همچنین داروین معتقد بود نظمی که در جهان موجودات زنده می‌بینیم یک نظم از قبل طرح ریزی شده نیست، بلکه نتیجه درازمدت تحولات مبتنی بر تصادف است. تئوری داروین، مدبرانه بودن جهان را مخدوش کرد و نظم موجود در عالم را از طریق بی‌نظمی تفسیر کرد و هرگونه تدبیر و حکمتی را نفی کرد؛ زیرا بر اساس این تئوری خلقت موجودات تدریجی و در طول زمان یعنی در امتداد میلیون‌ها سال صورت گرفته و کم‌کم با توالی سده‌ها و تراکم نسل‌ها، موجودات به شکل کنونی درآمده‌اند. لذا بر اساس نظر داروین مانعی وجود ندارد که این موجودات بر اثر تصادف به وجود آمده باشند. (قراملکی، ۱۳۷۳: ۴۴) این تئوری با اصل وجود صانع مدبر و با شعور در تعارض است. درواقع داروین بزرگ‌ترین و شاید موفق‌ترین رقیب برهان نظم را ارائه کرد و با ابزار تجربی - زیستی سعی کرده، ناظم مابشری را برای تفسیر نظم طبیعت نشان بدهد، به‌گونه‌ای که جایی برای فرض خدا نباشد؛ بنابراین مهم‌ترین بعد تعارض تئوری داروین با اندیشه دینی، معارضه با تفسیر حکیمانه خلقت است. (قراملکی، ۱۳۷۳: ۴۵) به عبارت دیگر، پس از ارائه فرضیه تکامل، برهان اتقان صنع بسیار تضعیف شد؛ زیرا داروین بر اساس اصل انتخاب طبیعی، سازگاری بین انواع موجودات و محیط را تحلیل کرد، بدون اینکه طرح یا تدبیر الهی را در نظر بگیرد. داروین تنازع بقا را علت وجود انواع موجود یعنی نوع‌هایی که اکنون وجود دارند، می‌داند، درحالی که هزاران نوع دیگر در آن تنازع از بین رفته‌اند و

تغییرات موجودات زنده را نتیجه، تغییرات تصادفی و خودبه‌خود می‌داند. در حقیقت داروین تفسیرهای مادی از جهان را جایگزین تفسیرهای غایت‌شناسانه عالم کرده بود. (ایان باربور، ۱۳۶۲: ۱۱۱). به‌علاوه این که ظهور داروینیسم در عالم زیست‌شناسی، همه عالمان تجربی و حتی همه فیلسوفان را تحت تأثیر قرار داد. همین نظریه تبدیل انواع بود که موجب شد مادی‌گرایان پیوسته به دنبال دستاویزی باشند تا به‌وسیله آن به مقاصد خود برسند و بر خداپرستان بتازند و ضربه محکمی را با ارائه تفسیر رقیب نظم داری طبیعت بران وارد کنند. به همین دلیل حادترین تعارض بین علم و دین با ظهور داروینیسم مطرح شد. (قراملکی، ۱۳۷۳: ۴۲) بنابراین در قرن ۱۹ دانشمندان همه‌جا به دنبال علت مادی اشیا بودند نه علت غایی. به تعبیر دیگر تلاش علم در این بود که نظم موجود در جهان جانداران را بر اساس شیوه‌ای کور و نه غرضی حکیمانه و از سر قصد و طرح قبلی توجیه کند. (محمود بهزاد، ۱۳۸۷: ۸۲) (گلشنی، ۱۴۰۰: ۱۳)

می‌توان گفت برهان نظم از مهم‌ترین ادله متکلمان مسیحی بود که صورت قرون‌وسطاییان (برهان توماس اکوئیناس) در قرن هجدهم توسط دانشمندان تجربی مانند نیوتن تقریر علمی یافته بود. این برهان باوجود انتقادهای هیوم و کانت از قبول عام برخوردار بود؛ اما تئوری داروین برهان نظم را مورد مناقشه جدی قرار داد. انتقادهای امثال هیوم غالباً متوجه نظم داری طبیعت (صغری برهان نظم) بوده است درحالی که تئوری داروین به‌منزله تفسیری تازه از نظم داری طبیعت، مدبرانه بودن آن (کبری برهان نظم) را مخدوش می‌کرد و حرکت ماده را خودکفا و بی‌نیاز از عامل خارجی می‌داند و همچنین طرح انتخاب طبیعی داروین اساس غایت‌انگاری طبیعت را تا قرن نوزدهم بر پا بود کاملاً فروریخت. (قراملکی، ۱۳۷۳: ۴۳) (اکبرزاده نجار، ۱۴۰۲: ۱۲۱) اما به نظر نگارنده این فرضیه نمی‌تواند ثابت کند که حرکت ماده خودکفاست و نیازی به عامل خارجی ندارد، زیرا موجودات مادی وجود مستقلی ندارند و این که داروین گفته حرکت ماده مربوط به درون ماده است و به‌صورت زنجیره‌ای پیش می‌رود و نیاز به عامل خارجی ندارد، کاملاً واهی است؛ و همین قانون‌مندی ماده که علم به کشفان می‌پردازد، نشانه دخالت نیروی خارجی

است که در ادامه به آن خواهیم پرداخت.

۴) نقد رویکرد طبیعت‌گرایانه فرضیه تکامل بر اساس مبانی هستی‌شناسی

ملاصدرا

چنان که گذشت، بر مبنای نظریه تکامل، سازگاری و نظم موجود اعضای جانداران با یکدیگر و نیز با جهان خارج، معلول فعل و انفعالات تدریجی و پی‌درپی موجود زنده و محیط زندگی اوست و بر مبنای انتخاب طبیعی آن‌ها صورت گرفته است؛ اما بر اساس مبانی فلسفی ملاصدرا می‌توان نشان داد که نظم پدیده‌ها معلول علت فاعلی و غایی آن‌ها است. در اینجا با محوریت اصل حرکت جوهری ملاصدرا و اشتداد در آن این مسئله مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

۱-۴ اصالت وجود

صدرالمتألهین که پایه‌گذار اصالت وجود در فلسفه است، معتقد است که واقعیاتی که جهان را پر کرده‌اند، اموری غیر ماهوی‌اند یعنی از سنخ ماهیات نیستند. مفهوم وجود بر هر واقعیتهایی که حمل‌هو قابل حمل است، پس هر ماهیتی مصداق وجود است.

۲-۴. حرکت جوهری

صدرالمتألهین با طرح حرکت جوهری، تحولی بنیادینی در نحوه تبیین غایت‌مندی جهان ایجاد کرد و همچنین نیازمندی جهان در اصل وجود و هویتش به خالق را اثبات کرد. فیلسوفان پیش از ملاصدرا از جمله فلاسفه مشائی و اشراقی، نظریه ثبات و تغییر ارسطویی را پذیرفتند و در چهارچوبان به تبیین تغییرات در جهان پرداختند. بر اساس این دیدگاه، تغییرات در جهان به دو دسته تقسیم می‌شود: تغییر در جواهر و تغییر در اعراض. تغییر در جواهر به صورتانی و از نوع کون و فساد است، یعنی جوهر یکشی به‌طور ناگهانی از حالتی به حالت دیگر تبدیل می‌شود بدون آن که فرایند تغییر تدریجی در آن دخیل باشد. این تغییرات به معنای ایجاد و نابودی است یعنی یک جوهر جدید به وجود می‌آید و جوهر

قبل از بین می‌رود و تغییر در اعراض به صورت تدریجی و زمانی است؛ یعنی این تغییرات شامل تغییر در حرکت، مکان، کمیت و سایر ویژگی‌های غیر اصلی می‌شود، اما ملاصدرا نگرش نوینی به مسئله تغییر در جواهر ارائه داد. او بعد از اثبات تغییر در جواهر ثابت کرد که تغییر در جواهرانی و از نوع کون و فساد نمی‌باشد، به این معنا که جوهر یکشی به‌طور ناگهانی از یک حالت به حالت دیگر تبدیل شود؛ زیرا در این صورت هویت و اصالت خود را از دست می‌دهند، بلکه تغییر در آن‌ها زمانی و از نوع حرکت است و نتیجه گرفت که همه جواهر عالم طبیعت در حال تغییرند؛ یعنی آن به آن در حال عوض شدن‌اند، اما این تغییر به معنای از بین رفتن ذات و وجود آن‌ها نیست. (عبودیت، ۱۳۹۷، ج ۱: ۲۶۳) بر اساس این تعمیم حرکت در جوهر مستلزم حرکت در کلیه اعراض است؛ زیرا ممکن نیست جوهرشی عوض شود ولی صفات و اعراض آن مانند شکل و اندازه آن تغییر نکنند؛ بنابراین بر اساس حرکت جوهری ملاصدرا، همه اعراض و صفات اجسام همراه با خود جسم در همه اوقات در حال حرکت‌اند و دائماً در حال تغییرند. (عبودیت، ۱۳۹۷، ج ۱: ۲۶۴) به عبارت دیگر، صدرالمتالهین برخلاف فلاسفه و طبعیون اثبات کرد که حرکت فقط در مقولات چهارگانه عرضی مطرح نیست، بلکه این تحول و دگرگونی و تغییر و حرکت در جوهر و نهاد هر چیزی مطرح است. صدرالمتالهین استدلال کرد که هیچ چیز در عالم به‌طور مطلق ثابت و ساکن نیست و بساط سکون را از عالم برجید و قائل به پویایی مطلق در عالم شد و این ایده را با مفهوم حرکت جوهری تبیین کرد.

همان‌طور که می‌بینیم همه تحولاتی که صدرالمتالهین در مبحث ثبات و تغییر به وجود آورد بر اساس حرکت جوهری است. ملاصدرا بر اساس حرکت جوهری معتقد است که تغییر نوعی به نوع دیگر ممکن است، اما این تغییر نوعی درواقع به معنای گذر از مراتب وجود در حرکت جوهری یک موجود خاص تا رسیدن به فعلیت کاملان موجود است، زیرا هر حرکتی زوال تدریجی قوه و حدوث تدریجی فعلیت است، نه این که یک نوع بالفعل بتواند به نوع بالفعل دیگری تبدیل شود و صراحتاً اعلام می‌کند که «انقلاب الصورة الى الصورة و النوع المحصل الى النوع المحصل» محال است. (ملاصدرا، ۱۳۸۷، ج

تحلیل و نقد رویکرد طبیعت‌گرایانه فرضیه تکامل انواع داروین در...؛ شمس‌الدینی و همکاران | ۱۶۱

۱ ص ۱۴۳) درحالی که داروین هم قائل به تغییر یک نوع به نوع دیگر بود، اما به این معنا که یک موجود تبدیل به موجود دیگر شود؛ زیرا انسان را به‌عنوان بخشی از زنجیره تکاملی موجودات زنده می‌داند.

اما بر اساس حرکت جوهری ملاصدرا، ذات موجود مادی پیوسته در حال تغییر است و هر لحظه نو می‌شود، اما این هویت‌های نوین به دلیل اتصال و پیوستگی وجودی، یک هویت شخصی واحد را تشکیل می‌دهند و حرکت تدریجی وحدت شخصی را از آن نمی‌گیرد؛ یعنی در عین عوض شدن موجود باز همان موجود را داریم. وجود متحرک، وجودی پخش و گسترده دارد که هر لحظه و پایه‌پای حرکت، اجزا و قطعات آن تحقق می‌پذیرد، اما این اجزا و قطعات، وحدت اتصال دارند. (ملاصدرا، ۱۳۸۷: ج ۷ ص ۲۹۸)

از سوی دیگر ملاصدرا با طرح بحث استعداد در موجودات، تغییر و تکامل را تحت تأثیر شرایط محیطی نمی‌داند، بلکه معتقد است موجودات مادی، موجودات تکوینی هستند؛ به این معنا که قبول صورت‌های متوالی به نحو لبس بعد از لبس است و متوقف است بر استعدادی که برای موجود مادی وجود دارد؛ یعنی استعداد موجودات برای قبول صورت بعدی بر اساس اولین صورتی است که از خداوند دریافت می‌کنند؛ به این معنا که هر موجودی در ابتدای وجودش صورتی خاص را از خداوند دریافت می‌کند که این صورت قابلیت‌ها و استعدادهای آن موجود را برای تحول و تکامل در مراحل بعدی مشخص می‌کند و به همین ترتیب پیوسته تکوینی را پس از تکوین دیگری می‌پذیرد (ملاصدرا، ۱۳۸۷: ج ۷ ص ۲۷۱) درحالی که داروین انتخاب طبیعی را یکی از اصول فرضیه خود می‌داند و نظر او مبتنی بر اصل انتخاب طبیعی است؛ به این معنا که بقا را از آن موجوداتی می‌داند که شرایط بقای آن‌ها بیشتر و عوامل حیاتی در آن‌ها بیش از دیگر موجودات باشد و در نتیجه موجوداتی که سازگارتر با محیط باشند شانس بیشتری برای بقا دارند، بدون این که نیاز به علت یا هدف خاصی داشته باشند.

اما صدرالمتهلین بر اساس اصل حرکت جوهری اثبات می‌کند که حرکت در جوهر و ذات اشیا جاری است و استدلال می‌کند که اگر حرکت فقط در اعراض و ظواهر اشیا

وجود داشته باشد باید محرک خارجی وجود داشته باشد که این اعراض را به حرکت درآورد، اما طبق اصل حرکت جوهری اشیا در ذات خودشان در حال حرکت و شدن هستند و نیازی به محرک خارجی ندارند تا آن‌ها را به حرکت درآورد؛ به عبارت دیگر حرکت عین ذات و جوهر اشیاست و از این موضوع برای اثبات نیازمندی و فقر ذاتی موجودات استفاده می‌کند که درواقع وجودشان عین فقر و نیاز است؛ زیرا موجوداتی که در حال حرکت و شدن هستند همواره در حال کمال یافتن و نزدیک شدن به فعلیت کامل خودشان هستند و بنابراین موجودات به‌طور ذاتی ناقص و معلول خداوند می‌داند که نیاز به کمال دارند. صدرالمتألهین اثبات وجود رابط معلول و نتیجه آن که وحدت شخصی وجود است را از ابتکارات خود می‌داند که بر مبنایان هر موجود ممکن و معلولی، شأنی از شئون واجب الوجود است. (اکبریان، ۱۳۸۶: ۲-۱۵۱)؛ بنابراین او بر اساس این اصل علاوه بر اثبات نیازمندی جهان در اصل وجود و هویتش به خالق، تبیین فلسفی نوینی از غایت‌مندی جهان طبیعت ارائه می‌دهد. از این رو نتیجه می‌گیرد که این موجودات باید غایت ذاتی داشته باشند. (ملاصدرا، ۱۳۸۷: ۴۸) نتیجه حرکت جوهری ملاصدرا این است که عوامل زیست‌محیطی در تغییر و تکامل موجودات تأثیر دارند اما به‌تنهایی کافی نیستند، در حقیقت نظم پدیده‌ها معلول علت فاعلی و غایی آن‌ها است. موجودات علاوه بر این که مخلوق خداوند هستند در هر لحظه نیازمند آن ذات متعال نیز می‌باشند و تمام امور هستی، از قوانین و سنن حاکم بر آن تا فعل و انفعالات موجودات همه به ید و قدرت خداوند انجام می‌پذیرد و خداوند غایت موجودات است. (ملاصدرا، ۱۳۸۷: ۲۱۰) یکی دیگر از نکاتی که صدرالمتألهین بر مبنای اصل حرکت جوهری به آن پرداخته، این است که طبیعت را نردبان ماوراء طبیعت می‌داند. به این معنا که موجودات مادی دائماً در حال تغییر و حرکت‌اند و به‌سوی حقایق مجرد و غیرمادی در حرکت‌اند و ماده در اثر این حرکت به‌جایی می‌رسد که آن استعداد و شایستگی را داشته باشد که هم‌نشین موجود غیرمادی شود. روح را محصول حرکت جوهری بدن می‌داند و بدن شرایط ظهور روح را فراهم می‌کند. روح موجود خاصی است که در پیدایش و ظهور نیازمند زمینه مادی است اما در بقا و دوام

تحلیل و نقد رویکرد طبیعت‌گرایانه فرضیه تکامل انواع داروین در...؛ شمس‌الدینی و همکاران | ۱۶۳

مستقل از ماده است. بدن به‌سوی روح بالا می‌رود و بدن در ضمن حرکت و تحول عمقی خود و در زوال و حدوث مستمرش هر لحظه صورتی کامل‌تر می‌یابد و در هر مرحله چنان می‌شود که کمال بعدیان دیگر کمال و صورت جسمانی نیست بلکه کمال روحانی و معنوی است. اگرچه این روحانیت دنباله منطقی و ضروری یک حرکت تکاملی مادی باشد؛ اما داروین صرفاً به مشاهدات طبیعی و شواهد علمی خود تکیه کرده و از پرداختن به ماوراءطبیعت پرهیز کرده است و بیشتر بر جنبه‌های جسمی و طبیعی انسان تأکید دارد و به روح و نفس انسان نپرداخته است.

۳-۴ حرکت جوهری اشتدادی

یکی از اصولی که صدرالمتألهین در فلسفه خود مطرح کرده و در حل مسائل فلسفی مکرراً از آن استفاده می‌کند، حرکت جوهری اشتدادی است که مبتنی بر اصل تشکیک در وجود است. ملاصدرا بر اساس اصل حرکت جوهری اشتدادی معتقد است واقعیتی که ماهیت جوهری دارد در حال حرکت و تغییر دائمی است و در هر لحظه در حال کامل‌تر شدن است. مثلاً ملاصدرا قائل به وجودی واحد برای نطفه در طول چهار ماه است به این معنا که نطفه در هر مرحله از تکامل خود همان نطفه اولیه با ماهیت واحدی است که در حال دگرگونی و تکامل است و نطفه در هر مرحله از تکامل خود دارای مرتبه جدیدی از وجود است که شامل کمالات و ویژگی‌های جدیدی نیز می‌شود. در هر مرحله از وجود، نطفه تمام کمالات و ویژگی‌های آن مرحله را داراست، اما این به معنای نفی ویژگی‌های قبلی نیست؛ به عبارت دیگر در حرکت اشتدادی در هر آنی، امری معدوم می‌شود و امری نو و جدید و غیر از آن اما کامل‌تر از آن و به جایان حادث می‌شود، البته این دو امر به هم پیوسته‌اند. با وجود حادث بودن و نوظهوری امر جدید حرکت جوهری بر بساطت تأکید دارد. به این معنا که امر جدید یک کل واحد و یگانه است. (عبودیت، ۱۳۸۵: ۳۲۹) (طباطبایی، ۱۴۰۰: ج ۲/ ۲۱۶) در حقیقت در حرکت جوهری اشتدادی ماهیت واحد موجودات به خاطر انتقال از ضعف به شدت تغییر می‌کند، اما این نوع تبدیل و تغییر در مراتب موجودات صورت نوعی و ماهیت آن‌ها را تغییر نمی‌دهد. (ملاصدرا، ۱۳۶۶: ۲۱۱)

بنابراین می‌توان گفت که حرکت جوهری اشتدادی تحول انسان «تحول صورت‌های مختلف‌شی واحد» است، انسان بر اثر توارد صورت‌ها در وجود خود اشتداد می‌یابد و قابل می‌شود که نشأت جدیدی از هستی در او فعلیت یابد. او در بازه‌ای از زمان در دسته صور جسمانی (اشاره به مراحل عنصری و معدنی) سپس بر اثر حرکت جوهری اشتدادی مستعد پذیرش فعلیت نباتی می‌شود بدین ترتیب در بازه‌ای از زمان، نفس نباتی است بی‌آنکه فاقد مراتب فروتر باشد. پس از اینکه همه مراحل نباتی در او به فعلیت رسید مستعد پذیرش نفس حیوانی می‌شود و در عین اینکه مراتب جمادی و نباتی را نیز داراست. در نهایت پس از این که تمام مراحل تکامل حیوانی در او به فعلیت رسید نفس انسانی در او فعلیت می‌یابد، در عین این که مراتب حیوانی و نباتی و جمادی نیز دارد (ملاصدرا، ۱۳۶۶: ۴۶۱) براینکه حرکت اشتدادی هم این است که موجودات در این حرکت اشتدادی علاوه بر علل و شرایط محیطی، به علت فاعلی و محرک و به علت غایی هم نیازمنداند تا نظم مستمر در پدیده‌ها را بر اساس حرکت اشتدادی تبیین نمایند؛ بنابراین همه چیز مبتنی بر اراده و قدرت خداست.

همان‌طور که گذشت، صدرالمتألهین علاوه بر اثبات وجود رابطی معلول، جهان را به‌عنوان یک کل منظم و هدفمند می‌بیند که دران موجودات بر اساس نظام علی و معلولی خلق شده‌اند و به سمت کمال در حرکت‌اند. این نظم و غایت‌مندی از دیدگاه او، گواهی به وجود خالق حکیم و قادر است که جهان را با چنین نظم و ترتیبی آفریده است. (ملاصدرا، ۱۳۹۲: ۱۹۷) ملاصدرا دو نوع صدور برای اشیا قائل است: یکی ابداع که به فرایندی اشاره دارد که دران خداوند موجودات را به وجود می‌آورد بدونان که نیازمند وجود ماده اولیه یا شرایط خاصی باشد و دیگری تکوین است که به فرایندی اشاره دارد که دران ایجاد، متوقف است بر اینکه مخلوق شرایط و استعداد لازم برای دریافت وجود را داشته باشد و ناچار هر دو قسم از صدور، چه از طریق ابداع و چه از طریق تکوین بیانگر این حقیقت هستند که خداوند به‌عنوان خالق مطلق، همه موجودات جهان را، چه آن‌هایی که به‌طور مستقیم و بدون واسطه و چه آن‌هایی را که با واسطه شرایط و قابلیت‌ها به وجود

تحلیل و نقد رویکرد طبیعت‌گرایانه فرضیه تکامل انواع داروین در...؛ شمس‌الدینی و همکاران | ۱۶۵

می‌آیند، همگی درنهایت به اراده و قدرت خداوند متکی هستند و این بیانگر نظم و غایت‌مندی جهان است که توسط او تعیین شده است؛ بنابراین اوست فاعل حقیقی و مبدأ اصلی ایجاد آن‌ها و او نخست مبادی اولیه و مراتب عالیه وجود را ابداع نمود و سپس موجوداتی را که به‌سوی مبادی بازگشت می‌کنند (ملاصدرا، ۱۳۶۶: ۲۷۱)

در حقیقت ذات مقدس واجب‌الوجود که نخستین موجود است، وجودی تام و کامل است و فاقد هیچ کمالی و یا صفتی از صفات کمالیه و یا اراده و یا داعی و واسطه نیست. اراده عین ذات اوست و ذات خداوند به‌عنوان غایت و هدف اصلی تمامی موجودات است. به این معنا که خداوند جهان را به وجود آورده و فیض خود را بران جاری ساخته به خاطر کمال و تمامیت ذاتش، زیرا جهان تجلی و مظهر کمال مطلق خداوند است و صدور فیض از خداوند به معنای تجلی ذات اوست. این تجلی می‌تواند به‌صورت تجلی مطلق یعنی تجلی همه‌جانبه و بدون محدودیت یا به‌صورت تجلی خاص و پی‌درپی باشد که در طول زمان و مکان به‌صورت مراحل مختلف ظهور می‌یابد و این تجلیات ناشی از غایت و کمال خداوند است. خداوند به‌عنوان فاعل مطلق، تام الفاعله است. خداوند فیض و رحمت خود را بدون هیچ نیازی جاری می‌سازد. این فیض و تجلیات از کمال و غنای ذات الهی سرچشمه می‌گیرند و جهان را به وجود می‌آورند، بدون اینکه در این فرایند خداوند دچار تغییر و تأثیرپذیری شود. (ملاصدرا، ۱۳۶۶: ۲۱۵) (ملاصدرا، ۱۳۹۲: ۷۹) در صورتی که برای جهان به آفریننده‌ای معتقد باشیم، در این صورت می‌بایست موجودات طبق طرح از پیش تعیین شده‌ای به وجود آمده باشند، یعنی اشیا قبل از خلقت در علم الهی پیش‌بینی شده باشند و طرح از پیش تعیین شده باشد، یعنی در عالم هیچ‌چیز تصادفی به وجود نیامده؛ زیرا پیش‌بینی با تصادف قابل جمع نیست. درحالی‌که داروین مدبرانه بودن جهان را انکار می‌کند و نظم عالم را ناشی از تصادف می‌داند و بر اساس اصل انتخاب طبیعی سازگاری بین موجودات را تفسیر کرد. (بهمنی، ۱۳۹۵، ص ۱۳۳) ذات مقدس خداوند سرچشمه آفرینش هر چیزی در جهان هستی است. حقیقت و ماهیت هر موجودی از ازل در ذات و وجود او نهفته بوده و از کمال و تمامیت او نشأت گرفته است. وجود او علت نهایی و غایی

هستی است و از فرط جامعیت و شمول، طراح و نقشه‌ساز هر موجودی به شمار می‌رود. خداوند طرح و نقشه موجودات را در ذات خود دارد و آنگاه آن را در صحنه هستی به نمایش می‌گذارد و هر موجودی را به وجود لایق و شایسته می‌رساند. (بهمی، ۱۳۹۵: ۱۲۸) این در حالی است که داروین هرگونه فاعل و غایت و طرح و تدبیر را برای جهان و موجودات آن انکار می‌کند و تنازع بقا را علت تحقق موجودات می‌داند و قائل به خلقت موجودات در طول میلیون‌ها سال است.

نتیجه

نتیجه آن که بر اساس مبانی حکمت متعالیه ملاصدرا، فرضیه داروین به چالش کشیده می‌شود و مشخص می‌شود که داروین هیچ برهان عقلی نیاورده و صرفاً فرضیه‌ای را بیش مطرح نکرده، درحالی که صدرالمتالهین به براهین عقلی تکیه کرده؛ زیرا نظریه تکامل، تغییرات را به‌طور کلی فیزیکالیستی و طبیعی تبیین می‌کند و تغییرات را تصادفی و بدون هیچ غایت و هدفی می‌داند، اما بنابر نظریه حرکت جوهری ملاصدرا، تغییرات منحصر به جنبه طبیعی و مادی موجودات نمی‌باشد و تغییرات تصادفی هرگز بر نفی هدف و علت غایی دلالت ندارد؛ زیرا قول به اتفاق و تصادف ناشی از جهل نسبت به علل حقیقی و نیز نسبت به علل غایی است. به علاوه اینکه در حرکت جوهری از غایت حرکت و تأثیر آن در وجود آوردن تغییرات بحث می‌کند. آنچه در حرکت موجودات در رویکرد صدرایی مشهود است، غایت تمام موجودات در حرکت تکاملی، نیل به غایت الغایات است. حکمت الهی اقتضا می‌کند که همه موجودات مبرا از بیهودگی باشند و برای هر موجودی هدف و مقصدی باشد. در حقیقت پیدایش انواع موجودات از یک موجود تک‌سلولی ساده نشانگر نظم است که فاعل و خالق حکیم ایجاد کرده و فرضیه داروین توانان را ندارد که خود کفایی ماده را در حرکت ثابت کند و خود قانونمندی ماده نشانه حکمت صنع است. نظام آفرینش منحصر به جانوران و گیاهان نیست تا با تئوری تحول بتوان دست از تدبیر حکیمانه الهی برداشت. چگونه می‌توان با اصول داروینیسم نظم عالم بالا و سیارات و کهکشان‌ها را توجیه و تبیین کرد؟

تحلیل و نقد رویکرد طبیعت‌گرایانه فرضیه تکامل انواع داروین در...؛ شمس‌الدینی و همکاران | ۱۶۷

تعارض منافع

تعارض منافع ندارد.

ORCID

Mahsa Shamsodini

<https://orcid.org/0009-0009-8357-917x>

Ghorbanali Karimzadeh

<https://orcid.org/0000-0002-7957-5506>

Garamaleki

Saeid Alizadeh

<https://orcid.org/0009-0007-2828-1552>

منابع

قران کریم

- اکبریان، رضا. (۱۳۸۶). حکمت متعالیه و تفکر فلسفی معاصر. بنیاد حکمت صدرایی.
- اکبر زاده نجار، فاطمه. (۱۴۰۲). پاسخ‌های پیروان حکمت متعالیه بر چالش‌های فراروی برهان نظم. انتشارات اریا دانش.
- امید زمانی، هدیه. (۱۳۹۶). مقایسه نظریه حرکت جوهری و نظریه تکامل انواع (رساله ارشد). دانشگاه تربیت مدرس.
- باربور، ایان. (۱۳۶۲). علم و دین (بهاء‌الدین خرمشاهی، مترجم). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- بهمنی، فرانک. (۱۳۹۵). بررسی مبانی و پیامدهای کلامی انسان‌شناسی داروینی و نقد آن بر اساس حکمت صدرایی (رساله دکتری). فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه قم.
- خسروپناه، عبدالحسین. (۱۳۹۶). مسائل جدید کلامی و فلسفه دین. ترجمه و نشر المصطفی.
- داروین، چارلز. (۱۳۸۰). منشأ انواع (نورالدین فرهیخته، مترجم). تهران: نشر زرین.
- داروین، چارلز. (۱۳۵۱). بنیاد انواع (عباس شوقی، مترجم). تهران: نشر ابن سینا.
- داروین، چارلز. (۲۰۱۴). تبار انسان (محمود بهزاد، مترجم). بی‌جا.
- رحیم پور، فروغ السادات. (۱۳۹۶). بررسی تحلیل تعارض میان نظریه تکامل و نظام آفرینش از دیدگاه کیث وارد. الهیات تطبیقی، (شماره اول)، ۷۶-۵۹.
- سبحانی، جعفر. (۱۳۸۲). مداخلی بر مباحث جدید کلامی. نشر موسسه امام صادق.
- سبحانی، جعفر. (۱۳۸۶). داروینیسم یا تکامل انواع: نقد و تحلیل. قم: نشر توحید.
- سبحانی، جعفر. (۱۳۹۷). مسائل جدید کلامی. نشر توحید.
- شاکرین، حمید رضا. (۱۴۰۱). برهان نظم و چالش‌های الحاد جدید. کانون اندیشه جوان.
- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. (۱۳۹۲). مبدأ و معاد (احمد بن محمد الحسین اردکانی، مترجم). نشر دانشگاهی.
- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. (۱۳۸۷). اسفار الربعه (شرح حسن زاده املی). بوستان کتاب.
- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. (۱۴۲۰ ق). مجموعه رسائل (ج ۲). حکمت.
- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. (۱۳۶۶). شواهد الربوبیه (جواد مصلح، مترجم). انتشارات سروش.
- طباطبایی، محمد حسین. (۱۴۰۰). نهاییه الحکمه (علی شیروانی، مترجم). بوستان کتاب.
- عبودیت، عبد الرسول. (۱۳۸۵). درامدی بر نظام حکمت صدرایی (ج ۱). سازمان مطالعه و تدوین

تحلیل و نقد رویکرد طبیعت‌گرایانه فرضیه تکامل انواع داروین در...؛ شمس‌الدینی و همکاران | ۱۶۹

کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

گلشنی، مهدی. (۱۴۰۰). علم و دین و معنویت در آستانه قرن ۲۱. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

قراملکی، فرامرز. (۱۳۷۳). موضع علم و دین در خلقت انسان. تهران: موسسه ارائه.

محمود، بهزاد. (۱۳۸۷). داروینیسم و تکامل. بی‌جا: سازمان کتاب‌های جیبی.

مطهری، مرتضی. مجموعه آثار (ج ۱۳). تهران: انتشارات صدرا.

نصر، سید حسین. (۱۳۸۶). دین و نظم طبیعت (انشاءالله رحمتی، مترجم). تهران: نشر نی، چاپ دوم.

References [In Persian]

The Holy Qur'an

Akbarian, Reza. (2007). *Transcendent Philosophy and Contemporary Philosophical Thought*. Sadra Islamic Philosophy Foundation. [In Persian]

Akbarzadeh Najjar, Fatemeh. (2023). *Responses of the Followers of Transcendent Philosophy to the Challenges Facing the Teleological Argument*. Aria Danesh Publications. [In Persian]

Behzad, Mahmoud. (2008). *Darwinism and Evolution*. n.p.: Pocket Book Organization. [In Persian]

Barbour, Ian. (1983). *Science and Religion* (Trans. Baha al-Din Khoramshahi). Tehran: Markaz-e Nashr-e Daneshgahi. [In Persian]

Bahmani, Frank. (2016). *A Study of the Foundations and Theological Consequences of Darwinian Anthropology and Its Critique Based on Sadrian Philosophy* (PhD Dissertation). University of Qom, Department of Philosophy and Islamic Theology. [In Persian]

Darwin, Charles. (2001). *On the Origin of Species* (Trans. Nureddin Farhikhteh). Tehran: Zarrin Publishing. [In Persian]

Darwin, Charles. (1972). *The Foundations of the Species* (Trans. Abbas Shoghi). Tehran: Ibn Sina Publishing. [In Persian]

Darwin, Charles. (2014). *The Descent of Man* (Trans. Mahmoud Behzad). n.p. [In Persian]

Golshani, Mehdi. (2021). *Science, Religion, and Spirituality at the Threshold of the 21st Century*. Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]

Gharamaleki, Faramarz. (1994). *The Position of Science and Religion in Human Creation*. Tehran: Era'eh Institute. [In Persian]

Khosropanah, Abdolhossein. (2017). *Contemporary Issues in Theology and Philosophy of Religion*. Translation and Publishing Office of Al-Mustafa. [In Persian]

Motahari, Morteza. *Collected Works*, Vol. 13. Tehran: Sadra Publications.

[In Persian]

- Nasr, Seyyed Hossein. (2007). *Religion and the Order of Nature* (Trans. Ensha'Allah Rahmati). Tehran: Ney Publishing, 2nd Edition. [In Persian]
- Obudiyat, Abdolrasoul. (2006). *An Introduction to the Sadrian Philosophical System*, Vol. 1. SAMT. [In Persian]
- Omid Zamani, Hadiyeh. (2017). *A Comparison Between the Theory of Substantial Motion and the Theory of Evolution* (MA Thesis). Tarbiat Modares University. [In Persian]
- Rahimpour, Forough al-Sadat. (2017). An Analytical Review of the Conflict Between the Theory of Evolution and the Doctrine of Creation from the Perspective of Keith Ward. *Comparative Theology*, (Issue 1), pp. 59–76. [In Persian]
- Subhani, Jafar. (2003). *An Introduction to Contemporary Theological Issues*. Imam Sadeq Institute Press. [In Persian]
- Subhani, Jafar. (2007). *Darwinism or the Evolution of Species: Critique and Analysis*. Qom: Tohid Publications. [In Persian]
- Subhani, Jafar. (2018). *Contemporary Theological Issues*. Tohid Publications. [In Persian]
- Shakerin, Hamid Reza. (2022). *The Teleological Argument and the Challenges of New Atheism*. Kanoon-e Andisheh-ye Javan. [In Persian]
- Sadr al-Din Shirazi, Muhammad ibn Ibrahim (Mulla Sadra). (2013). *The Origin and the Return* (Trans. Ahmad b. Muhammad al-Hossein Ardakani). University Press. [In Persian]
- Sadr al-Din Shirazi, Muhammad ibn Ibrahim. (2008). *Al-Asfar al-Arba'a* (Commentary by Hasanzadeh Amoli). Bustan-e Ketab. [In Persian]
- Sadr al-Din Shirazi, Muhammad ibn Ibrahim. (2000/2001 CE – 1420 AH). *Majmu'at al-Rasa'il*, Vol. 2. Hikmat Publishing. [In Persian]
- Sadr al-Din Shirazi, Muhammad ibn Ibrahim. (1987). *Shawahid al-Rububiyyah* (Trans. Javad Mosleh). Soroush Publications. [In Persian]
- Tabataba'i, Mohammad Hossein. (2021). *Nihayat al-Hikmah* (Trans. Ali Shirvani). Bustan-e Ketab. [In Persian]

استناد به این مقاله: شمس‌الدینی، مهسا، کریم‌زاده، قربانعلی،، علیزاده، سعید. (۱۴۰۴). تحلیل و نقد رویکرد طبیعت‌گرایانه فرضیه تکامل انواع داروین در تقابل با برهان نظم بر اساس مبانی هستی‌شناسی حکمت متعالیه ملاصدرا، فصلنامه علمی حکمت و فلسفه، ۲۱(۸۲)، ۱۴۷-۱۷۰. doi: 10.22054/wph.2025.81381.2260

Hekmat va Falsafeh (Wisdom and Philosophy) is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.